

Leiden en de Nieuwe Wereld

H.W. van den Doel, P.C. Emmer en H.Ph. Vogel, *Nederland en de Nieuwe Wereld* (Utrecht 1992) 348 pagina's; Aula/Het Spectrum ISBN 90-274-3079-9 f49,90.

Rosemarijn Hoefte

Nederland en de Nieuwe Wereld wekte onmiddellijk mijn nieuwsgierigheid: een samenhangende studie schrijven over de Nederlandse betrekkingen met de Verenigde Staten, Latijns-Amerika en de Caraïben is waarlijk geen sinecure.¹ Al was het alleen maar omdat er helemaal niet zo veel samenhang is in de betrekkingen tussen die regio's en Nederland. Geografische eenheid is immers vaak ondergeschikt aan historische, economische, politieke en culturele ontwikkelingen. Nederland heeft wel contacten (gehad) met de drie gebieden, maar deze verschilden en verschillen aanzienlijk in intensiteit en belang. Ofschoon Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba geen koloniën meer zijn, blijft de band met de oude metropool hecht. De Verenigde Staten zijn onze belangrijkste bandgenoot en een handelspartner van gewicht. Latijns-Amerika staat aanmerkelijk lager op de Nederlandse buitenlandse en economische agenda.

Gezien deze verscheidenheid is het niet verbazingwekkend dat er drie schrijvers nodig waren om de relaties tussen Nederland en de Amerika's in kaart te brengen. P.C. Emmer behandelt de expansie in het Atlantisch gebied; H.Ph. Vogel beschrijft de Nederlandse betrekkingen met Latijns-Amerika (waartoe hij ook Suriname en de Nederlandse Antillen en Aruba rekent, terwijl hij de rest van de Caraïben negeert); H.W. van den Doels gedeelte heeft de Verenigde Staten tot thema. (Blijkbaar is er in Leiden niemand voorhanden die de relaties met Canada kan belichten.) Zijn de auteurs er in geslaagd om een samenhangend en lezenswaardig verhaal te schrijven over een potentieel interessant onderwerp? Volgens henzelf (of de uitgever?) is dat inderdaad gelukt, want in de ondertitel wordt zelfverzekerd gewag gemaakt van een intrigerende studie.

De bijdrage van Emmer over de eerste Nederlandse contacten met de Amerika's en de daaruit voortvloeiende handelsnetwerken en kolonisatiepogingen is het eerste en beste deel van het drieluik. Al in de tweede alinea merkt Emmer op dat in vergelijking met de successen in Azië, het Nederlandse aandeel in het Atlantisch gebied bescheiden is geweest. Spanje, Portugal, Engeland en Frankrijk staken Holland de loef af. Tekenend is dat de Nederlanders in de Nieuwe Wereld geen vestigingskoloniën van (blijvende) betekenis hebben kunnen stichten. Nederlandse plantages voor het kweken van

tropische exportgewassen vond men slechts in de Guyana's, in het bijzonder Suriname. Eilanden als Curaçao en Sint Eustatius fungeerden vooral als doorvoerhaven. Toch moet de rol van de Hollandse zee- en kooplieden en kolonisten niet worden onderschat, aangezien zij op cruciale momenten in de Amerikaanse geschiedenis een factor van doorslaggevend belang waren.

Dit kan bijvoorbeeld geïllustreerd worden aan de zestiende en zeventiende-eeuwse machtsstrijd tussen Nederland en Spanje die vérgaande gevolgen had buiten Europa. De Nederlandse aanvallen op Spaanse bezittingen in de Nieuwe Wereld boden andere Europese mogendheden, met name Engeland en Frankrijk, de kans om grote delen van de door Madrid opgeëiste gebieden in Noord-Amerika en de Caraïben te veroveren. In het laatste kwart van de zeventiende eeuw werd Nederland definitief overvleugeld door Engeland en Frankrijk, waarna het land nog slechts een figurantenrol speelde.

De bijdrage van Nederlanders aan de ontwikkeling van de Caraïbische plantage-economie is van eminent belang. Zij exporteerden vanuit Brazilië technologische kennis over de verwerking van suikerriet, gekoppeld aan Nederlands kapitaal, naar het Caraïbisch gebied. Deze kennis werd voor het eerst op grote schaal toegepast op de suikerplantages op het Engelse Barbados. De Nederlanders hadden aanvankelijk hoegenaamd geen belangstelling voor de produktie. Financiering, transport van slaven en produkten, en verwerking en verkoop van tropische produkten in Europa interesseerden hen echter des te meer.

Emmers essay is gedegen en informatief, maar te lang. Dat laatste geldt ook voor Vogels bijdrage, die bovendien chaotisch is en nauwelijks informatief. Het is moeilijk een lijn te ontdekken in zijn vijf hoofdstukken. Ten eerste zijn er compositorische problemen, inherent aan de poging om de heterogene historie van de Nederlandse betrekkingen met Latijns-Amerika, Suriname, en de Nederlandse Antillen en Aruba als één geschiedenis te presenteren. Ten tweede buitelen de namen en trivialiteiten over elkaar heen. Waarom worden er meer dan drie regels besteed aan de namen van de leden van een Nederlandse handelsmissie naar Zuid-Amerika ter bevordering van de handelscontacten? Vooral gezien de opmerking die er op volgt: 'Waarlijk tastbare resultaten heeft de missie niet opgeleverd' (156). Het dieptepunt in de afdeling onbenulligheden wordt bereikt met de beschrijving van het uiterlijk van de leraar Spaans van Prins Bernhard (158). Het geheel wordt verder gelardeerd met enkele merkwaardige argumenten. Dat de Paraguyaanse vlag een kopie is van de Nederlandse, verdient niet eens commentaar (89). De conclusie dat 'Latijns-Amerika een hoog ontwikkeld, goed georganiseerd en stabiel continent' is (312), zal politieke leiders als Alberto Fujimori (Peru), Violetta Chamorro (Nicaragua), Ronald Venetiaan (Suriname) en Carlos Andres Pérez (Venezuela) verbazen. Ook de analisten van de Wereldbank zullen van deze stelling opkijken, aangezien zij in april 1993 bekend

maakten dat in Latijns-Amerika nu meer mensen onder de armoedegrens leven dan tien jaar geleden. En op 20 april 1993 constateerde *NRC Handelsblad* dat 'de kennelijk onuitroeibare inflatie blijft vreten aan de fundamenten van de Braziliaanse economie.'

Vogels belangstelling voor militaire geschiedenis komt duidelijk naar voren. De sociale dimensie - zoals de geschiedenis van de Nederlandse migrantenkolonies in bijvoorbeeld Brazilië, Argentinië en Paraguay (Mennonieten) - komt niet aan bod. Problematischer is dat Vogels kennis van de Caraïben beperkt is, zoals bijvoorbeeld blijkt uit zijn beschrijving van de staatsgreep in Suriname in 1980. De aanleiding voor deze *coup d'état* was heel wat gecompliceerder dan Vogel doet vermoeden met zijn stelling dat het draaide om een salariskwestie. Ook schrijft hij dat de machtsovername ongewoon bloedig verliep (139). Vogel ziet dit niet in de juiste verhouding: er vielen inderdaad enige doden, maar iemand die pretendeert Latijns-Amerika te kennen, zal zes doden niet snel kwalificeren als 'ongewoon bloedig'. Het zou verstandig zijn geweest als Vogel eens te rade was gegaan bij de Nederlandse wetenschappers die zich bezig houden met de bestudering van het Caraïbisch gebied, maar die schijnt hij niet te kennen. In zijn stuk over wetenschap en cultuur schitteren deze experts door afwezigheid. 'Grand old man' H. Hoetink wordt genoemd, maar de professoren G.A. de Bruijne (sociale geografie), H. Lamur (antropologie), P. Muijsken (linguïstiek), H.U.E. Thoden van Velzen (antropologie) en H. Wekker (linguïstiek) blijven onvermeld.

Hetzelfde geldt overigens voor de Latijnsamerikanisten in Nederland. Vogel besteedt uitvoerig aandacht aan zichzelf, maar negeert de professoren G. Banck (antropologie), B. Galjart (sociologie), G. Huizer (sociologie), N. Long (sociologie), J. Kleinpenning (geografie), P. Seuren (taalfilosofie), J. Tennekes (antropologie) en R. van Zantwijk (ethnohistorie). En dan noem ik slechts de hoogleraren... Is het Leids provincialisme of is het Vogels afkeer van sociale wetenschappers dat deze deskundigen niet worden erkend? Bij Vogel zitten de beoefenaren van de sociale wetenschappen kennelijk in het verdomhoekje, samen met onder andere ontwikkelingswerkers, sociaal-democraten en christen-democraten. Zelfs de voorzitter van zijn eigen vakgroep, professor R. Buve, krijgt een veeg uit de pan: 'Dankzij veelvuldige optredens op de radio en de televisie, en op grond van zijn uitstekende contacten met invloedrijke kringen binnen het CDA bepaalde Buve in belangrijke mate het openbare gezicht van de Nederlandse Latijns-Amerika-experts' (172-173).

Gelukkig is het met de Latijnsamerikaanse en Caraïbische geschiedenisbeoefening in Nederland niet zo somber gesteld als de bijdrage van Vogel doet vermoeden: er bestaat internationale waardering voor het werk van vertegenwoordigers van de jonge generatie.²

De bijdrage van H. W. van den Doel over Nederland en de Verenigde Staten opent met

een Caraïbisch tintje met het bekende verhaal over de *Andrea Doria*. Het schip voerde de nieuwe vlag van de dertien Noordamerikaanse staten die in opstand waren gekomen tegen het moederland Engeland. Na aankomst in de haven van Sint Eustatius groette de kapitein met elf saluutschoten en uit Fort Oranje volgde een contra-saluut. Het was voor de eerste maal dat buitenlanders de Amerikaanse vlag en dus de Amerikaanse natie erkenden. Ondanks dit veelbelovende begin bleef het contact tussen de Verenigde Staten en Nederland in de eerste helft van de negentiende eeuw beperkt. De Verenigde Staten concentreerden zich op het eigen continent en Nederland was een onbelangrijk landje geworden. Enkele citaten geven aardig weer wat de Amerikanen toen van Nederland vonden. Het meest vernietigend was een opmerking van een gezant die Nederland als 'the stupidest place in Europe' typeerde (199).

Omgekeerd was Amerika voor (relatief) veel Nederlanders het beloofde land. In de negentiende eeuw zochten veel Europese migranten hun heil aan de andere kant van de oceaan. Tussen de miljoenen Duitsers, Italianen, Ieren, Russen en Scandinaviërs vielen de 250.000 Nederlanders niet op. Driekwart van hen was afkomstig uit Zeeland, Goeree-Overflakkee, de Peel, de Achterhoek en het hoge Noorden, en op zoek naar grond om een boerenbedrijf te beginnen. Het waren echter niet alleen economische redenen die deze migranten uit Nederland verdreven. Belangrijk was ook het godsdienstige element: de moeilijkheden binnen de Nederlands Hervormde Kerk verdreven velen naar het religieuze paradijs dat Amerika heette te zijn. De orthodoxe Calvinisten die naar de Verenigde Staten gingen, assimileerden aanvankelijk slechts langzaam, maar in de periode na de Amerikaanse Burgeroorlog bleek het amerikaniseringsproces onstuitbaar.

Van den Doel beschrijft niet alleen de wederwaardigheden van de Nederlandse migranten, maar besteedt ook aandacht aan culturele beïnvloeding en aan het feit dat Nederland en de Verenigde Staten koloniale burens in Azië waren. De discussie over de verhoudingen met de Verenigde Staten in het Interbellum boet aan kracht in door het gebrek aan balans tussen te veel en te weinig details. Zo wordt uitvoerig aandacht besteed aan een rapport van B. Schrieke over de problematiek van de zwarte bevolking in de Verenigde Staten. Maar deze publikatie heeft weinig invloed gehad, omdat enige jaren later het spraakmakende *An American dilemma* van Gunnar Myrdal verscheen. Zo vertelt Van den Doel ook over de Europese opwindings, of het gebrek daaraan, over de executie van Nicolo Sacco en Bartolomeo Vanzetti, zonder dat hij vermeldt wie deze personen waren en wat ze eventueel op hun kerfstok hadden.

In het laatste hoofdstuk behandelt Van den Doel de Amerikaans-Nederlandse verhouding na de Tweede Wereldoorlog. Hier is hij op zijn best. In deze periode spelen politieke en nationalistische ontwikkelingen in Azië een hoofdrol. Als eerste de onafhankelijkheid van Indonesië. Van den Doel concludeert dat de Amerikaanse invloed het dekolonisatieproces aanzienlijk heeft versneld. Als de Verenigde Staten

niet hadden geïntervenieerd, zouden er meer mensenlevens verloren zijn gegaan en had Nederland niet zo voortvarend de wederopbouw van het eigen land ter hand kunnen nemen. 'Het feit dat de Amerikaanse regering de Nederlanders min of meer had gedwongen Indonesië op te geven, was dus een van de gunstigste ontwikkelingen die Nederland na de Tweede Wereldoorlog kon overkomen' (289). De tweede kwestie was Nieuw-Guinea. De regering-Kennedy dwong Nederland dit laatste bezit in de Oost op te geven. Ten slotte leidde de Amerikaanse inmenging in Vietnam tot een golf van anti-Amerikanisme in Nederland.

Men kan concluderen dat al meer dan twee eeuwen zowel liefde als haat, bewondering en afkeer de betrekkingen tussen Nederland en de Verenigde Staten karakteriseren. De verhouding tussen Nederland en de Verenigde Staten is een boeiend onderwerp en bij vlagen doet Van den Doel pakkend verslag van de ontwikkelingen, waarbij hij op zijn best blijkt wanneer Azië ter sprake komt. Het is jammer dat de vaart uit zijn verhaal wordt gehaald door de vele herhalingen. Het lijkt er op dat de auteur de intelligentie van de lezer onderschat door regelmatig samenvattingen van het voorafgaande te geven. In zijn bespreking van de geschiedenis van de Amerikanistiek in Nederland houdt ook Van den Doel een lofzang op Leiden, alleen richt hij - in tegenstelling tot Vogel - de schijnwerper niet op zichzelf, maar op de hoogleraar A. Lammers.

Zijn de drie auteurs er in geslaagd een lezenswaardig en samenhangend boek te schrijven? Luidt het oordeel over het eerste criterium gematigd positief, ten aanzien van het tweede aspect kan ik niet anders vaststellen dan dat de auteurs er niet in zijn geslaagd cohesie in hun drie bijdragen te brengen. Het bleek niet alleen onmogelijk de Nederlandse betrekkingen met de Amerika's als één geschiedenis te presenteren, ook de afzonderlijke bijdragen verschillen te veel in compositie. Zo geeft Emmer een samenvatting aan het einde van zijn essay, Vogel geen enkele en Van den Doel op zijn minst na ieder hoofdstuk. De illustraties dragen bij tot de rommelige indruk: sommige foto's zijn negatief afgedrukt en andere zijn verkeerd geplaatst, zoals het portret van Bouterse bij de Nederlandse Antillen. *Nederland en de Nieuwe Wereld* hoort in de grote boekenkast met ondermaatse publikaties van auteurs die ook een graantje wilden meepikken van het Columbusjaar.

Noten

1. In deze bespreking gebruik ik de anachronistische benaming Nederland, ook al gaat het over de Zeven Verenigde Provinciën of de Bataafse Republiek.

2. Zie bijvoorbeeld: Michiel Baud, *Peasant society under siege: tobacco cultivators in the Cibao (Dominican Republic) 1870-1930* (Proefschrift RU Utrecht 1991; handelseditie te verschijnen 1994); Gert Oostindie, *Roosenburg en Mon Bijou: twee Surinaamse plantages, 1720-1870* (Dordrecht 1989); Arij Ouweneel, *Onderbroken groei in Anàhuac: de ecologische achtergrond van ontwikkeling en armoede op het platteland van Central-Mexico (1730-1810)* (Amsterdam 1989) en Alex van Stipriaan, *Surinaams contrast: roofbouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie (1750-1863)* (Leiden 1993).